

घरायसी निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको भूमिका:

सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्री महिलाहरूको एक अध्ययन

समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधी प्राप्तीको लागि आंशिक आवश्यक
परिपूर्तीका लागि प्रस्तुत गरिएको शोधपत्रको प्रस्ताव

प्रस्तुतकर्ता

राजन चन्द

रोल नं: ३१०

परिक्षा रोल नं.: २८२७४९/०६४

त्रि.वि. दर्ता नं.६-१-९९९-१०६५-२०००

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग

कीर्तिपुर त्रीभुवन विश्वविद्यालय

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त मेरो निर्देशनमा राजन चन्दले “घरायसी निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको भूमिका : सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्री महिलाहरुको एक समानशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र तयार गरेको प्रमाणित गर्दै उक्त शोध पत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/०५/२३

सह-प्रा.डा. सन्ध्या बस्नेत
(शोध निर्देशक)

समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाण्डौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रमअनुसार स्नातकोत्तर उपधिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रिय विभागको छात्रा राजन चन्द द्वारा गरिएको “घरायसी निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको भूमिका : सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्री महिलाहरुको एक अध्ययन” विषयक शोधपत्र उपाधि प्राप्तिका लागि उपयुक्त भएकोले मूल्यांकन समितिद्वारा स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिती :

शोध निर्देशक

सह-प्रा. डा. सन्ध्या बस्नेत

.....

विभागीय प्रमुख

प्रा.डा. ओम गुरुङ

.....

वाह्य निरीक्षक

सह-प्रा. फणिन्द्रेश्वर पौडेल

.....

मिती :

कृतज्ञताज्ञापन

“घरायसी निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको भूमिका : सिमीकोट गा.वि.स. का क्षेत्री महिलाहरुको एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोतर तहको उपाधि प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता पूरा गनी निम्ति तयार गरिएको छ । अनुसन्धान कार्य एक कठिन, गहन र संवेदनशील विषय हो । यो शोधकार्यलाई पूर्णता दिने क्रममा अनुसन्धानकर्ताको रुपमा मैले धेरै सहयोग प्राप्त गरेको छु ।

यस शोधपत्र तयार गर्नको लागि अमूल्य सुभाब दिएर मलाई निर्देशन दिंदै सहयोग गर्नु हुने मेरा आदरणीय गुरु सह-प्राध्यापक डा. सन्ध्या बस्नेतज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्र लेखन कार्यमा आफ्नो अति व्यस्तताको बावजुत पनि आफ्नो अमूल्य समय दिएर आवश्यक मार्गदर्शन दिनु हुनाका साथै मलाई सधै अगाडि बढ्नका लागि प्रेरित गर्नुहुने समाजशास्त्र । मानवशास्त्र विभागका विभागीय प्रमुख मेरा आदरणीय गुरु प्रा. डा. ओम गुरुङ्ज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त, गर्दछु ।

अनुसन्धानको क्रममा आवश्यक तथ्यांक संकलन कार्य गर्दा आफ्नो अमूल्य सुभाब दिनुका साथै सर्वेक्षणमा सहभागी हुनु भएका सिमीकोट गा.वि.स. को ३, ४, ५ र ६ वडा का स्थानीय महिलाहरु सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यसैगरि मेरो अध्ययनलाई स्नातकोतर तहसम्म पुऱ्याउन सधै हौसला प्रदान गर्नुहुने निरन्तर उत्साहप्रद प्रेरणा दिनुहुने साथै सम्पूर्ण आर्थिक भार बहन गरिदिनुहुने पुजनीय बुवा मानबहादुर चन्द्र र मुवा रत्ना चन्द्रप्रति म सदा ऋणी रहनेछु ।

मेरो सम्पूर्ण अभिभावक जसले मलाई आफ्नो माया, सद्भाव तथा प्रेरणा प्रदान गरेर मेरो अध्ययनलाई स्नातकोतर तहसम्म पुऱ्याउन मद्दत गर्नुभयो । मेरो हरेक सफलताको श्रेय वहाँहरूनै हुनुहुन्छ । यसैगरि सम्पूर्ण महानुभावहरु जसले मेरो अध्ययनको क्रममा सहयोग गर्नु भएको छ । वहाँहरूको नामावली यहाँ उल्लेख गर्न नसकिए पनि म हृदयदेखि नै उहाँहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा मेरो यस शोधपत्र तयार गर्नमा उत्प्रेरणा जगाइदिने, अमूल्य सुभाब दिने तथा अध्ययन सामग्री जुटाउनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरुलाई जीवनपर्यन्त पनि विर्सन सक्दिन ।

राजन चन्द्र

२०६९ भाद्र

विषयसूची

सिफारिस पत्र	i
स्विकृती पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
तालिका सूची	vii
चित्र सूची	viii

अध्याय एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	७
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	८
१.४ अध्ययनको महत्व	९

अध्याय दुई : सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोक

२.१ सैद्धान्तिक अवधारणा	११
२.२ महिलाशसक्तीकरण	१६
२.३ महिलाको स्थिति	१९
२.४ सामाजिक सांस्कृतिक दृष्टिकोण	२३

अध्याय तीन : अनुसन्धान पद्धति

३.१ अध्ययन क्षेत्र	३०
३.२ क्षेत्र छनौटको औचित्य	३०
३.३ अनुसन्धान ढाँचा	३१
३.४ तथ्यांकका स्रोतहरू	३२
३.५ अध्ययनको समग्रता	३२
३.६ नमुना छनौट	३३
३.७ तथ्यांक संकलन विधिहरू	३४
३.८ तथ्यांक विश्लेषण प्रकृया	३५

३.९	अध्ययन सिमा	३५
-----	-------------	----

अध्याय चार : उत्तरदाताको व्यक्तिगत तथा पारिवारिक पृष्ठभूमि

४.१	व्यक्तिगत पृष्ठभूमि	३७
४.१.१	उमेर	३७
४.१.२	वैवाहिक स्थिती	३८
४.१.३	विवाह गर्दाको उमेर	३९
४.१.४	साक्षरता शैक्षिक स्थिति	४०
४.१.५	कृषि पेशा बाहेक अन्य पेशाको विवरण	४२
४.१.६	वार्षिक आमदानी तथा स्वामित्वको अवस्था	४३
४.२	उत्तरदाताको पारिवारिक पृष्ठभूमि	४४
४.२.१	परिवारको आकार	४४
४.२.२	घरमूली	४५
४.२.३	पारिवारीको भुस्वामीत्वको	४५
४.२.४	परिवारको मुख्य आयस्रोत	४७
४.२.५	परिवारको सदस्यहरुको उमेरगत तथा लैंगिक विवरण	४७
४.२.६	परिवारको सदस्यको साक्षरता/शैक्षिक स्थिति	४८
४.२.७	परिवारका सदस्यको पेशा तथा व्यवसाय	५०

अध्याय पाँच : घरायसी निर्णय प्रकृत्यामा महिलाको भूमिका

५.१	कृषि उत्पादन बेच्ने/किन्ने तथा अन्न उत्पादनमा महिलाको संलग्नता	५३
५.२	ऋण लिने/दिने प्रकृत्यामा महिलाको निर्णय अधिकार	५४
५.३	जमीन माथिको स्वामित्वको अवस्था	५७
५.४	जन्माउने सन्तानको संख्याको निर्णयकर्ता	५९

५.५	साक्षरता कक्षामा महिला सहभागीता तथा निर्णायक भूमिका	६२
५.६	सामुदायिक समुहमा सहभागीता तथा विचार अभिव्यक्तिको अवस्था	६३
५.७	तालिममा महिला सहभागिता तथा निर्णायक भूमिका	६५
५.८	महिला पुरुषको सम्बन्ध : स्वतन्त्रतापूर्वक घरायसी समस्या समाधान तथा सामाजिक प्रथामा	६८
५.९	घरायसी निर्णयमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू	६९
५.१०	महिला र पुरुषको दैनिक काम गर्ने समय	७१

अध्याय छ: शारांस तथा निष्कर्ष

६.१	शारांस	७३
६.२	निष्कर्ष	७६
	सन्दर्भग्रन्थ सुची	८०
	परिशिष्ट अन्तर्वार्ता सूचि	८४

तालीका सूची

	पेज नं.
तालीका नं. १ उमेरको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	३७
तालिका नं. २ उत्तरदाताको वैवाहिक स्थिती	३८
तालिका नं. ३ विवाहगर्दाको उमेर अनुसारको उत्तरदाताको विवरण	३९
तालिका नं. ४ : शैक्षिक अवस्थाको विवरण	४१
तालिका नं ५ पारिवारको संख्याको आधारमा पारिवारीक आकार	४४
तालिका नं ६ : घरमुलीको आधारमा उत्तरदाताको विवरण	४५
तालिका नं ७ : भु- स्वामीत्वको विवरण	४६
तालिका नं. ८ : पारिवारीक मूख्य पेशा तथा व्यवसाय	४७
तालिका नं ९ : उमेरगत तथा लैङ्गिक विवरण	४८
तालिका नं १० : परिवारका सदस्यको साक्षरता/शैक्षिक स्थिती	४९
तालिका नं. ११ उत्तरदाताको परिवारका सदस्यको मूख्य पेशा तथा व्यवसाय	५१
तालिका नं. १२ बेच्ने/किन्ने काममा महिलाको संलग्नता	५३
तालिका नं १३: उत्पादन गर्ने अन्न रोजाइमा महिलाको निर्णय	५४
तालिका नं. १४ ऋण लिने/दिने मा महिलाको भूमीका	५५
तालिका नं. १५ घरायसी खर्चमा महिलाको भूमीका	५७
तालिका नं १६ : जमीन किन्ने काममा उत्साहित गर्ने निर्णयकर्ता	५९
तालिका नं. १७ : पारिवारीक संख्या माथिको निर्णय अधिकार	६०
तालिका नं. १८ : छोराछोरीको शिक्षा	६१
तालिका नं. १९ : साक्षरता कक्षामा सहभागी गराउने निर्णयकर्ता	६३
तालिका नं. २० : विचार अभिव्यक्तिको अवस्था	६५
तालिका नं. २१ : तालिममा सहभागिताको विवरण	६६
तालिका नं. २२ : निर्णयमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू	७०
तालिका नं. २३ : दैनिक काम गर्ने समय	७१

चित्र सूची

	पेज नं
चित्र नं : १ कृषी वाहेक अन्य पेशाको विवरण	४२
चित्र नं : २ आर्थिक कारोवबारमा महिला सहभागिता	५६
चित्र नं : ३ जमीनमाथिको स्वामित्वको अवस्था	५८
चित्र नं : ४ स्थायि परिवार नियोजनकर्ता	६१
चित्र नं : ५ सामुदायिक समुहमा सहभागिताको अवस्था	६४
चित्र नं : ६ तालिम लिन उत्साहित गर्ने निर्णयकर्ता	६७